

Theoretical article

ОБРАЗОВАНИЕТО КАТО ПЪТ КЪМ СЪЗНАНИЕ, САМОСЪЗНАНИЕ И САМОРЕАЛИЗАЦИЯ. ИНТЕРВЮ С ПРОФ. Д.ПС.Н. ПЕТЪР НИКОЛОВ, ПОЧЕТЕН ПРОФЕСОР НА ЮЗУ „НЕОФИТ РИЛСКИ“

EDUCATION AS A PATH TO CONSCIOUSNESS, SELF-AWARENESS, AND SELF-REALIZATION. INTERVIEW WITH PROF. D.PSYCH.SC. PETAR NIKOLOV, HONORARY PROFESSOR OF SWU “NEOPHIT RILSKI”

Assoc. Prof. Stoil Mavrodiev, D.Sc.,
Department of Psychology, SWU “Neofit Rilski”, Blagoevgrad, Bulgaria.
e-mail: [e-mail: stoil_m@swu.bg](mailto:stoil_m@swu.bg)

Резюме:

Статията представя интервю с проф. д.пс.н. Петър Николов, почетен професор на Югозападния университет „Неофит Рилски“, фокусирано върху ролята на образованието като средство за формиране на съзнание, самосъзнание и самореализация. Разглеждат се биографията и научните приноси на проф. Николов, включително неговите реформи в образованието, концепции за рефлексия, мотивация и саморазвитие. Обсъждат се причините за неспособността на съвременното образование да развива личностна зрялост, като се подчертават липсата на фокус върху себепознанието и рефлексията, както и необходимостта от радикална реформа. Предложени са конкретни стъпки за преструктуриране на средното образование, включително създаването на нов учебен план, базиран на психологията и етиката, и преквалификация на учителите за ролята на „класни психолози“.

Ключови думи: образование, самосъзнание, самореализация, рефлексия, личностно развитие, педагогическа психология, образователна реформа

Abstract:

The article presents an interview with Prof. Dr. Petar Nikolov, Honorary Professor at the South-West University “Neofit Rilski,” focusing on the role of education as a pathway to consciousness, self-awareness, and self-realization. It explores Prof. Nikolov’s biography and scientific contributions, including his educational reforms, concepts of reflection, motivation, and self-development. The discussion highlights the reasons behind the failure of contemporary education to foster personal maturity, emphasizing the lack of focus on self-knowledge and reflection, as well as the need for radical reform. Concrete steps are proposed for restructuring secondary education, including the development of a new curriculum grounded in psychology and ethics, and the retraining of teachers to serve as “class psychologists.”

Keywords: education, self-awareness, self-realization, reflection, personal development, pedagogical psychology, educational reform

Представяне

Проф. д.пс.н. Петър Николов е доайен на катедра „Психология“, роден е на 29 май 1930 г. в село Гарван, Силистренска област. Завършва средното си образование в Силистренската гимназия през 1947 г. и висшето си образование в Софийския университет в периода 1950–1954 г. Научното му развитие е обогатено чрез специализации в Букурещкия университет (1968 г.) и Академията за педагогически науки в Москва (1971 г.). През 1972 г. защитава първата си докторска дисертация, а през 1985 г. – втората (голяма) докторска дисертация. Хабилитира се като доцент в Софийския университет през 1976 г. и като професор в Югозападния университет през 1986 г.

Професионална и научна кариера

Кариерата на проф. Николов започва през 1947 г. като начален учител. В периода 1948–1950 г. е сътрудник в Окръжния комитет на ДСНМ, а от 1955 до 1958 г. е директор на Педагогическото училище в Силистра. Между 1958 и 1960 г. ръководи Трето СОУ в Русе, а от 1961 до 1974 г. е последователно заместник-директор и директор на Учителския институт в Русе. През 1974–1980 г. заема поста заместник-министър на народната просвета, а от 1980 до 1983 г. оглавява издателство „Народна просвета“ в София. В периода 1983–1989 г. е ректор на Висшия педагогически институт в Благоевград. От 1989 г. до днес преподава педагогическа психология в Югозападния университет „Неофит Рилски“.

Отличия и признание

Трудът на проф. Николов е високо оценен с множество отличия: 1966 г. – Орден „Кирил и Методий“, 1972 г. – Звание „Герой на труда“ и орден „Георги Димитров“ за заслуги в просветното дело, 1978 г. – Полски орден за принос към международната организация „Янош Корчак“, 1998 г. – Звание „Почетен професор“ на Югозападния университет.

Научни приноси

Проф. Николов е посветил над 45 години на преподаването на педагогическа психология, публикувайки повече от 100 научни статии, 20 монографии и учебници. Неговите идеи са насочени към развитието на средното и висшето образование.

Реформа в образованието

През 80-те години на XX век, под неговото ръководство, е внедрена системата за обучение на деца от 6-годишна възраст. Тази реформа улеснява прехода между детската градина и началното училище, подобрява координацията между учебните дисциплини и интегрира знанията за формиране на личността. Идеите му са обобщени в книгата „Интегрален подход в педагогическия процес“ (1985 г.).

Рефлексивни способности

В края на 80-те години проф. Николов разработва концепция за рефлексията като способност за оценка на собственото мислене и поведение. В монография от 1987 г. и

редица статии той предлага рефлексивен подход в обучението, който стимулира интелектуалните способности на ученици и студенти.

Мотивация за учене

През първото десетилетие на XXI век проф. Николов изследва кризата в мотивацията на учениците, причинена от социалния преход. В монографии от 1998 и 2006 г., базирани на по-ранната му работа „Проблеми на нравствената мотивация“ (1980 г.), той доказва, че учебното съдържание може да стимулира мотивацията за учене.

Саморазвитие

На Третия конгрес по психология (2006 г.) проф. Николов представя теория за саморазвитието, основана на трифакторен модел на личността, в който волевият фактор е ключов. Той формулира условие за саморазвитие: субектът избира външна информация и я преработва в съзнанието си. Тези идеи са приложени в „Психология на университетското обучение“ (2007 г.).

Развитие на мисленето

На Петия конгрес по психология (2008 г.) проф. Николов предлага подход за ускорено развитие на мисленето чрез взаимодействие на учебните дисциплини и структуриране на уроците върху 30 мисловни операции. Въпреки липсата на експериментална проверка, идеята има висока евристична стойност.

Самопознание и саморазвитие

През последните години проф. Николов се фокусира върху самопознанието, самооценката и саморазвитието като основа за реформи в средното образование. Тези идеи са представени в книгата „Психология на саморазвитието“ (2010 г.).

Проф. Николов е научен ръководител на докторанти, като неговото деликатно, позитивно и вдъхновяващо отношение е оставило траен отпечатък. Неговите „смели и провокативни“ идеи стимулират новаторско мислене в педагогическата психология. Като „двигател“ на катедрата, той допринася за нейното утвърждаване като водещо научно звено. Неговите ученици го описват като учител с мащабно мислене, мъдрост и достолепие, чието „фантазърство“ продължава да вдъхновява.

Интервю с проф. Петър Николов

С.М.: Каква е ролята на образованието за личностното развитие и защо то не изпълнява тази функция?

Проф. Николов: На образованието е отредена „божествена“ мисия – да формира съзнанието и самосъзнанието на индивида, да го превърне от биологично същество в личност с желание за реализация в живота на обществото. Чрез средното образование научните и културните открития на елита се трансформират в ценности на цивилизацията, достъпни за всички. Сегашното средно училище, със сегашния учебен план и образователни цели, обаче не е в състояние да изпълни тази мисия. Тя изисква пълно рестартиране на средното образование в духа на науката за формирането на личността на човека – психологията. Заедно с етиката и някои други науки от

човекознанието, те могат да взаимодействат в нов учебен план с нова мощ за формирането на съвременна холистична, зряла и хармонична личност. Но това не може да бъде върхът на саморазвитието – логично и човешко е всички развити личностни качества да не се задържат в „удовлетворени лични потребности“, а да търсят поле за контакти и взаимодействие в социалните мрежи и структури. Самореализацията е върхът на личностното развитие, при който индивидът използва пълния си потенциал и постига хармония между своите потребности, способности и ценности с тези на социалната среда.

С.М.: Защо образованието не отделя достатъчно внимание на себепознанието и самосъзнанието като негова главна цел?

Проф. Николов: Самосъзнанието има фундаментално значение за личностното развитие, защото позволява на индивида да разбере себе си, да осъзнае своите силни и слаби страни, да се самооценява и да се стреми към самоусъвършенстване. То е основата за изграждане на здрава „аз-концепция“, която е ключова за вземането на самостоятелни решения и за постигане на личностна зрялост. Без развито самосъзнание човек трудно може да постигне пълноценно личностно израстване, защото му липсват логически операции за анализ и самоанализ на собственото съзнание и поведение. За съжаление, съвременното образование не отделя достатъчно внимание на себепознанието и самосъзнанието. То е фокусирано предимно върху преподаването на външни знания – факти, теории и умения, докато познанията за собствения свят – себепознанието, остават на заден план. Това е очевидно от сегашната пропорция на учебните дисциплини по природните и хуманитарните науки, между които липсва холистично еднопосочно взаимодействие. Липсват учебни дисциплини от човекознанието, приели като своя цел разгърнатите цели на средното училище под егидата на психологията и етиката като науки за постигането на тези цели. Краткият, но директен отговор на поставения въпрос е следният: погрешен възглед и практика на необосновано фаворизиране на учебното съдържание по природните науки, които „уж“ решават проблема за формиране на зряла личност. Доказателство за това е ниската ефективност на всички образователни реформи досега, усъвършенстващи само учебното съдържание по тези учебни дисциплини.

С.М.: Каква е ролята на рефлексията в личностното развитие и защо тя не е включена в целите на образователната система?

Проф. Николов: Рефлексията е най-висшата интелектуална способност на личността, която позволява на индивида да мисли за собственото си мислене, да оценява собствените действия и да коригира поведението си. Тя има ключова роля за самопознанието и саморазвитието, тъй като дава възможност за дълбок самоанализ и за вземане на информирани решения. Рефлексията е „короната“ на личностните качества, която осигурява самоконтрол и самоусъвършенстване. Въпреки значението ѝ, рефлексията не е включена в образователните цели поради няколко причини. Първо, липсват научни изследвания като методическа технология, която да я направи

приложима в училищата. Второ, образователните институции не разполагат с подготвени кадри, които да формират у учащите се такива сложни рефлексивни умения.

С.М.: Ако зрелостта е белег за най-високо личностно израстване, защо в индивидуалните свидетелства за завършено средно образование тя не е индивидуализирана?

Проф. Николов: Зрелостта е състояние на достигнато личностно развитие, при което индивидът притежава качества като самостоятелност, отговорност, емоционална интелигентност и способност за вземане на информирани решения. Тя е резултат от процеса на съзряване, който трябва да бъде подпомаган както от училището, така и от семейството. Без зрелост човек не може да се интегрира пълноценно в обществото и да се справя с житейските предизвикателства. А тъкмо такава е идеалната цел на средното училище като част от цивилизацията на обществото. За съжаление, нито училището, нито семейството правят достатъчно за формирането на „училищна зрелост“ – основата за зрелостта на обществото на възрастните. Средното училище е фокусирано повече върху академичните постижения, а не върху личностното развитие на всеки индивид. Това води до нарастване на броя на незрелите хора (но получили свидетелство за зрелост!), които не са подготвени за социален живот и дейност. В контекста на бързо променящия се свят този пропуск е особено тревожен, тъй като заплашва бъдещето на цивилизацията.

С.М.: Защо образованието не отделя достатъчно внимание на себепознанието и самосъзнанието като негова главна цел?

Проф. Николов: Самосъзнанието има фундаментално значение за личностното развитие, защото позволява на индивида да разбере себе си, да осъзнае своите силни и слаби страни, да се самооценява и да се стреми към самоусъвършенстване. То е основата за изграждане на здрава „аз-концепция“, която е ключова за вземането на самостоятелни решения и за постигане на личностна зрялост. Без развито самосъзнание човек трудно може да постигне пълноценно личностно израстване, защото му липсват логически операции за анализ и самоанализ на собственото съзнание и поведение. За съжаление, съвременното образование не отделя достатъчно внимание на себепознанието и самосъзнанието. То е фокусирано предимно върху преподаването на външни знания – факти, теории и умения, докато познанията за собствения свят – себепознанието, остават на заден план. Това е очевидно от сегашната пропорция на учебните дисциплини по природните и хуманитарните науки, между които липсва холистично еднопосочно взаимодействие. Липсват учебни дисциплини от човекознанието, приели като своя цел разгърнатите цели на средното училище под егидата на психологията и етиката като науки за постигането на тези цели. Краткият, но директен отговор на поставения въпрос е следният: погрешен възглед и практика на необосновано фаворизиране на учебното съдържание по природните науки, които „уж“ решават проблема за формиране на зряла личност. Доказателство за това е ниската ефективност на всички образователни реформи досега, усъвършенстващи само учебното съдържание по тези учебни дисциплини.

С.М.: Какви са основните пречки за ефективността на реформите в образованието?

Проф. Николов: Основните пречки пред реформите в образованието са няколко. Първо, статуквото в образователната система е дълбоко вкоренено и трудно за промяна – тегне му „предметологията“ като дълбоко ненаучна концепция за формиране на човешката личност. С това тя фактически пречи на психологията да заеме своята висока социална мисия. Второ, липсва политическа воля за инвестиране в образованието и за признаване на неговата ключова роля в прогреса на обществото. Трето, обществото не оказва достатъчен натиск за ефективни реформи на образованието.

С.М.: Какви конкретни стъпки могат да бъдат предприети за дълбока реформа на средното образование?

Проф. Николов: Да се внесе проект за Постановление на Министерския съвет за предстоящи радикални промени в средното образование: на БАН и МОН да се възложи създаването на научна група, която да подготви концепция и проект за нов тип средно училище с нова система от цели, релевантна на личностната структура на съвременна холистична личност. Тази група да се легитимира като начало на ведомствен НИИ по образованието. В срок от една година НИИ да обсъди и публикува пълна хипотеза за експеримента и да привлече елитни психолози и методици от университетите за ръководители на отделните сектори от него. В хипотезата съотношението между природните и хуманитарните учебни дисциплини да бъде 1:1, без да се нарушава сегашната седмична натовареност на учащите се.

С.М.: Как ще се реши проблемът с учителите? Той изглежда нерешим.

Проф. Николов: Поради това ще изложа промените, които ще настъпят с натовареността на учителите. Всеки от учителите, сега и в бъдеще, запазва натовареността си, но я изпълнява в две функции – половината като преподавател по първата си специалност и втората – като „класен психолог“. Първата е програмирана в седмичната програма, а втората – в два или три дни, според тази програма и методическото указание за класния психолог. Съдържанието на последното е нова, непозната за образованието материя и практическа дейност. То следва да бъде задълбочено обсъдено и експериментирано – то носи новото качество на професионално-педагогическата дейност, релевантно на новото възнаграждение. Накратко: гилдията не излиза на улицата с молба за ново заплащане, а предлага ново качество и ефективност на системата, като инвестира ново качество в собствената си професионална дейност.

Благодаря за интервюто, проф. Николов! Убеден съм, че споделените от Вас идеи ще провокират размисъл и ще вдъхновят специалистите, ангажирани с обучението и възпитанието на новите поколения!

м. юни, 2025

Използвана литература:

Mavrodiev, Stoil

Mavrodiev, S. (2010). Dostoyen pat v naukata i zhivota – intervju s prof. d.ps.n. Petar Nikolov – po sluchay negovata 80 godishnina [A worthy path in science and life – interview with Prof. Dr. Psych. Sci. Petar Nikolov – on the occasion of his 80th anniversary. In: International Scientific Conference "Psychology - Traditions and Perspectives"], 29-31.10.2010, (Blagoevgrad; 2010); pp. 19-33, ISBN - 978-954-680-735-9